

Suriye yönetimi halen halkın bir kısmının desteğini sahip.

Suriye'de Demokrasi mi İç Savaş mı?: Toplumsal - Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Türkiye

Towards Democracy or Civil War in Syria?: Social-Political Structure,
Transition Scenarios, and Turkey

Oytun ORHAN

ORSAM Ortadoğu Uzmanı
A.İ.B.Ü. Doktora Programı

Abstract

The last stop of the insurrection wave that has recently taken place in the Middle Eastern region is Syria. The question whose answer is wondered most related to Syria is how the events in Syria will find an end; and whether it will end as in one of the examples of Tunisia, Egypt and Libya or not. The study that was prepared to answer these questions is composed of three chapters. First of all Syria's social, political, and economic structure will be mentioned primarily in order to be able to understand the elements that necessitate a transition in Syria and the elements that prevent the transition. Then, who the people in the groups demanding for a transition and pouring out into the streets are; and what their main demands are, will be dealt with in the section entitled, "The Anatomy of the Opposition in Syria". In this section the Syrian opposition will be subject to a quadripartite classification; brief histories of the opposition actions, their political approaches, the activity levels, the regime change, their outlook on the external intervention will be tried to be put forward. In the third section, the possibilities of the transition in Syria will be examined. The possibilities of the transition that are handled within the framework of four different scenarios, will be evaluated in terms of their influences on Turkey in the conclusion part.

Rejim değişikliği senaryosu içinde en düşük olasılık Mısır ve Tunus benzeri kansız iktidar devridir. Suriye'nin siyasal yapılanmasının kendine özgü niteliği nedeniyle güvenlik birimleri rejimin yanında bütün olarak yer alması daha muhtemeldir.

Giriş

Ortadoğu bölgesi son aylarda yaşanan isyan dalgası ile bir anlamda meşruiyet testinden geçmektedir. Suriye uzun bir süre bu testten başarılı bir şekilde geçmişti. Zira Suriye, isyan ateşinin sardığı Ortadoğu bölgesinde belli bir süre "Sessizlik Krallığı" şeklinde bir görüntü çiziyordu. Ocak 2011'in sonuna doğru bazı protesto gösterileri gerçekleşmişti fakat bunlar etki yaratacak çapta değildi. Ancak Mart ayının başında başlayan protestolar her geçen gün genişleyerek sürmektedir. Böylece Ortadoğu'yu saran isyan dalgasının son durağı Suriye olmuştur.

Suriye'de isyan ateşini başlatan olay aynen Tunus'ta olduğu gibi bir göstericinin kendini yakması olmuştur. 26 Ocak 2011 tarihinde Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Hasake bölgesinde yaşanan bu olaydan iki gün sonra Kürt kökenli iki askerın öldürülmesini protesto etmek için Rakka şehrinde gösteri düzenlenmiştir. Etnik talepler içeren gösterileri takiben 4-5 Şubat tarihlerine olaylar başkent Şam'a sıçramıştır. Beklenen katılımın sağlanamadığı gösterilerde, "özgürlük, insan hakları ve 1963 yılından bu yana süren olağanüstü hal uygulamasının kaldırılması" talepleri dile getirilmiştir. Şam'daki olaylara paralel olarak Hasake'de Kürtlerin gösterileri devam etmiştir. Ancak ilk denemeler beklenen etkiyi yaratmamış, katılım sınırlı seviyede kalmıştır.

18 Mart 2011 tarihinde cuma namazını takiben Şam, Halep, Dara, Kamışlı, Humus, Banyas ve Deir Zor şehirlerinde yaklaşık 30 yıldır Suriye tarihinde görülmemiş çapta gösteriler yaşanmıştır. Suriye'deki protestoların merkezi konumun-

daki Dara şehrindeki gösterileri başlatan olay ise 6 Mart tarihinde bir grup gencin şehrin duvarlarına "halk rejimi devirmek istiyor" yazdıkları gerekçesiyle tutuklanması olmuştur. Bunu protesto için toplanan kalabalığa polisın müdahalesi sonucu dört gösterici hayatını kaybetmiş onlarca kişi de yaralanmıştır. Bir gün sonra yine Dara şehrinde öldürülen protestocuların cenazesi sırasında çatışmalar yaşanmıştır. Dara'daki gösterilerin üçüncü gününde ise Baas Partisi binası, adalet sarayı ve ülkenin en zengin kişisi Rami Maluf'a ait "Syria Tel" şirketinin bürosu yakılmıştır. Dara'daki olayların büyümesi üzerine ordu şehre girmiştir. Bu süreçte Hama, Humus, Halep, Banyas ve DeirZor'da da gösteriler devam etmiştir.

Nisan başı itibariyle, Suriye İnsan Hakları Komitesi'nin yayınladığı rapor ve önde gelen insan hakları savunucuların iddiasına göre sadece Dara kenti ve çevresindeki gösterilerde ölen protestocu sayısı 100'ü aşmıştır. Yönetim gösterileri bir taraftan sert biçimde bastırırken diğer taraftan muhaliflerle uzlaşma sağlanacağı yönünde ilk işaretleri vermeye başlamıştır. Hapishanede tutuklu bulunan 200 göstericiyi serbest bırakan yönetim olağanüstü hal yasaının kaldırılması yönünde çalışmaların başladığını duyurmuştur. Bu süreçte Suriye hükümeti istifasını sunmuştur. Beşar Esad 3 Nisan tarihinde Adil Sefer'i yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. İslami talepleri bastırmak için de okulda öğretmenlerin başörtüsü takmasına yönelik yasağın kaldırıldığı duyurulmuştur. Kürtlere yönelik olarak Beşar Esad yaklaşık 300 bin civarındaki uyruksuz Kürt kökenli Suriyeliye vatandaşlık verilmesini öngören kararı yayınlamıştır.¹ Buna karşın Mart ve

Resimde Beşar Esad'ın yanında görülen kardeşi Mahir Esad ve eniştesi Asif Şevket, güvenlik bürokrasisinde kilit rol oynuyorlar.

Nisan ayları içinde her Cuma namazından sonra Dara, Lazkiye, Tartus, Idlib, Banyas, Deir Zor Kamışlı, Humusve başkent Şam'ın yakınındaki Harasta'da gösteriler artarak devam etmiştir. Bu gösteriler sırasında protestocu ve insan hakları örgütlerinin iddialarına göre "Shabbeeha"² isminde "gençlik çeteleri" olarak bilinen rejime bağlı sivil-silahlı milis kuvvetleri protestoların bastırılması için etkin rol almıştır.14 Nisan'da yeni hükümetin kurulmasını takiben 19 Nisan'da olağanüstü hal yasaının 50 yıl aradan sonra kaldırıldığı açıklanmıştır. Güvenlik güçlerine, insanların sorgusuz sualsiz gözaltına alınması, süresiz olarak tutuklanması gibi sınırsız yetkiler veren yasanın kaldırılması da protestoların azalmasına neden olmamıştır.

Suriye rejimi protestoları sert ve kanlı bir şekilde bastırma yolunu seçmiştir. En son 22 Nisan 2011 tarihinde Esad rejimine karşı isyan doruk noktasına ulaşmıştır. "Hayırlı Cuma" adı altında ülkenin dört bir yanında düzenlenen gösterilerde, insan hakları örgütlerine göre en az 100 protestocu güvenlik güçlerinin açtığı ateş sonucu ölmüştür. Ayrıca Suriye rejiminde neredeyse bir ilk yaşanmış ve iki milletvekili göstericilerin öldürülmesini protesto için istifa ettiklerini açıklamıştır.

Henüz Suriye'de rejim değişikliğini gündeme getirecek boyuta ulaşmasa da protesto gösterileri durdurulamamakta ve artarak devam etmektedir. Ayrıca yönetimin olayları sert biçimde bastırması rejimin meşruiyetini her geçen gün azaltmaktadır. Çevresindeki ekipten ayrı tutulan

ve belli bir dereceye kadar sevildiği düşünülen Beşar Esad da artık meşruiyetini yitirmek üzeredir. Gösterilerin başında sloganların ve tepkilerin doğrudan hedefi olmayan Beşar Esad başlıca sorumlu olarak görülmeye başlanmaktadır. İşte bu noktada Suriye'ye ilişkin olarak yanıtı en fazla merak edilen soru Suriye'deki olayların nereye varacağı, Mısır veya Libya örneklerinden birinin yaşanıp yaşanmayacağıdır. Bu sorulara yanıt vermek üzere hazırlanan çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Öncelikle Suriye'de değişimin gerekli kılan ve değişime engel oluşturan unsurları anlamak açısından Suriye'nin toplumsal, siyasal ve ekonomik yapısı anlatılacaktır. Ardından Suriye'de sokaklara dökülen, değişim isteyen grupların kimlerden oluştuğu ve temel taleplerinin ne olduğu "Suriye'de Muhalefetin Anatomisi" başlıklı bölümde ele alınacaktır. Bu kısımda Suriye muhalefeti dörtlü bir sınıflandırmaya tabi tutulacak, muhalif hareketlerin kısa geçmişleri, siyasal yaklaşımları, etkinlik düzeyleri, rejim değişikliği ve dış müdahaleye bakışları ortaya konmaya çalışılacaktır. Üçüncü bölümde Suriye'de değişim olasılıkları irdelenecektir. Üç farklı senaryo çerçevesinde ele alınan değişim olasılıkları sonuç bölümünde Türkiye'ye etkileri açısından değerlendirilecektir.

1. Suriye'nin Toplumsal, Siyasal ve Ekonomik Yapısı

Suriye toplumunun etnik açıdan homojen ancak dinsel ve mezhepsel açıdan heterojen bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Etnik açıdan bakıldığında nüfusun %85-90'ına yakını Suriyeli Araplar oluşturmaktadır. Etnik azınlıklar olarak %8-10 Kürtler, %4 civarında Türkmenler ve %3'lük Ermeni nüfus bulunmaktadır. Dinsel ve mezhepsel açıdan bakıldığında ise farklı bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Ülkenin %70'ine yakını Sünni Müslüman'dır. Etnik azınlık Kürt ve Türkmenler çoğunluk Sünni Müslüman gruba dahildir. Diğer Müslüman mezhepsel azınlıklar; Arap Aleviler (Nusayriler), Dürziler ve İsmaililer'dir. Bunun yanı sıra önemli oranda Hıristiyan topluluklar yer almaktadır. Hıristiyanlar da kendi içinde birçok mezhebe ayrılmıştır. Hıristiyan mezhepler nüfus oranlarına göre bü-

Hızlı bir rejim değişikliği senaryosunun gerçekleşmesi durumunda radikal İslamcılar Suriye’de yönetim alternatifi olarak ortaya çıkabilir. Tüm devlet mekanizması ortadan kalkabilir ve Irak örneğindeki gibi rejimin yıkılması toplumsal kaosa yol açabilir.

yükten küçüğe sırasıyla Rum Ortodokslar, Ermeniler, Rum Katolikler, Süryani Ortodokslar, Süryani Katolikler, Maruniler, Keldaniler, Katolikler ve Protestanlar’dan oluşmaktadır.

Etnik mezhepsel grupların genel nüfusa oranına ilişkin kesin veriler bulunmamaktadır. Çeşitli kaynaklarda yer alan verilerden yola çıkarak yaklaşık 23 milyonluk Suriye nüfusunun etnik-mezhepsel dağılımına ilişkin rakamların şu şekilde olduğu söylenebilir: %55-60 Sünni Arap, %12-14 arasında Arap Alevi, %10-12 Hıristiyan, %8-10 civarında Kürtler, %4-5 Dürziler, %4 Türkmenler ve %1 İsmaililer.

Çoğunluk Sünni Araplardan sonra en fazla nüfusa sahip azınlık Arap Alevilerdir. Arap Alevilerin çıkış yeri ülkenin kuzeybatı bölgesinde Akdeniz’e paralel uzanan Nusayriye dağları bölgesidir. Halen büyük çoğunluğu Nusayriye dağlarının bulunduğu Lazkiye vilayetinde yaşamaktadır. Şiiğin bir kolu olan Arap Aleviliği geçmişte Sünni Müslüman inancı tarafından “gerçek Müslüman olmamakla” itham edilmiş bir mezheptir.³ Yakın geçmişe kadar son derece içe kapalı bir topluluk olan Arap Alevileri 20. yüzyılın ortalarından Suriye siyasal yaşamında artan etkilerine paralel olarak öne çıkmıştır. 30 yıl boyunca ülkeyi yöneten Hafız Esad ve şu anki Devlet Başkanı Beşar Esad Arap Alevi mezhebine mensuptur.

Diğer azınlık grup Hıristiyanlar ise Suriye’nin en eski yerleşik topluluklarından ve kendilerini büyük Arap toplumunun bir parçası (Ermeniler hariç) olarak görmektedir. Baas Partisi’nin kurucularından Mişel Eflak dahil olmak üzere ülkenin önde gelen Arap milliyetçi ideologları ve siyasetçileri Hıristiyanlar arasından çıkmıştır.

En fazla nüfusa sahip etnik azınlık Kürtler, kendilerine ait dilleri, farklı kültürleri açısından diğer topluluklardan ayrılmaktadır. Çoğunluğu ülkenin kuzeydoğusundaki Haseke vilayetinde yaşamaktadır. Bunun yanı sıra kuzeyde Türkiye sınırı boyunca ve Şam, Halep gibi büyük şehirlerde de Kürtler yaşamaktadır. Diğer etnik azınlıklar Türkmenler ve Ermenilerdir. Türkmenler, Memlükler tarafından 12. yüzyılda bölgeye yerleştirilen Türkmen boylarının devamıdır. Türkmenler Halep, Şam, Humus, Hama, Tartus ve Golan bölgelerinde yaşamaktadır. Ermeniler ise 20. yüzyılın başında ülkeye gelmiştir. Etnik kimlikleri ve dillerini koruyan Ermeniler Halep çevresinde yoğunlaşmaktadır. Şiiğin bir kolu olarak görüle de daha çok kendine has bir İslam inancına sahip olan Dürziler Suveyda vilayeti nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Dürzi Dağları olarak bilinen bölgeden dağılan Dürziler ülkenin geçmişinde önemli siyasi roller üstlenmiştir. Son olarak İsmaililer, %1’lik nüfus oranlarına rağmen geçmişte orduda ve günümüzde bürokraside önemli roller üstlenmiş Şiiğin bir kolu olan mezhepsel azınlık topluluğudur.⁴

1.1. Siyasi ve Ekonomik Yapı

1946 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla beraber istikrarsızlığın hâkim olduğu, askeri darbelelerin birbirini izlediği Suriye’de, Hafız Esad’ın 1970 yılında iktidara gelişiyle beraber ülkede göreceli bir istikrar hâkim olmuştur. Diğer taraftan 1970 yılında kurulan siyasi yapı Suriye’ye otoriter-totaliter bir devlet niteliği kazandırmıştır. Aynı siyasi yapı günümüzde de korunmaktadır. Hafız Esad, ülkenin tüm siyasal, askeri, güvenlik ve ya-

Dürzi Dağları olarak bilinen bölgeden dağılan Dürziler ülkenin geçmişinde önemli siyasi roller üstlendi. Resimde Suriye'deki Dürzi din adamları görülüyor.

sama konularında devlet başkanına geniş yetkiler veren yapıyla tüm kurumlar üzerinde tam bir hâkimiyet sağlamıştır.⁵

Suriye'de siyaset, tepeden aşağıya doğru şu kurumlar çerçevesinde şekillenmektedir: Devlet Başkanı, Başkan Danışmanları ve Yardımcıları, Askeri-Sivil Güvenlik Birimleri ve İstihbarat, Ulusal İlerici Cephe (Baas Partisi), Meclis ve Hükümet.

Anayasaya göre devlet başkanları yedi yıllık dönemler için seçilmektedir. Kanunlar devlet başkanına çok geniş yetkiler sunmaktadır. Yine anayasaya göre devlet başkanı sadece devlet ve hükümetin değil aynı zamanda silahlı kuvvetlerin de başı konumundadır. Devlet başkanı "devletin genel politikalarını belirlemekle yetkilidir. Meclis'i toplama ve fesh etme, tüm anayasal değişiklikleri onaylama, meclis oturumunda olmadığı zamanlar-

da kanun yapma, acil ihtiyaçların ortaya çıkması durumunda yasalar çıkarmak ve acil önlemler alma", Anayasa Mahkemesi'nin üyelerini atama⁶ gibi geniş yetkileri bulunmaktadır. Başkan tüm bakanları belirlemekte, başbakanı görevlendirmekte ve yargıçları atamaktadır. Bunun yanı sıra tüm güvenlik ve ordu birimlerine atamalar devlet başkanı tarafından gerçekleştirilmektedir. Devlet başkanı aynı zamanda ülkenin "öncü partisi" Baas'ın genel sekreterliği ve Baas Partisi ile beraber 7 partinin ittifakından oluşan "Ulusal İlerici Cephe'nin başkanlığını görevlerini de yürütmektedir. Genel Sekreter partinin 90 kişilik merkez komitesi dahil olmak üzere Baas Partisi'nin tüm organlarına yapılan atamaları kontrol etmektedir.⁷ Hafız Esad'ın iktidara gelişinden sonra devlet başkanlığı seçimi ilk kez 1971 yılında düzenlenmiştir. O tarihten bu yana 7 yılda bir düzenlenen seçimlerde sürekli olarak tek aday olarak katılan Hafız Esad ve sonra Beşar Esad oyların

Suriye’de rejim değişikliği İsrail-Suriye sınırının istikrarını riske sokabilir. Ayrıca alternatifin İslamcılar olması İsrail açısından ciddi kaygı unsurudur. Diğer taraftan, Suriye’nin İran ve Hizbullah ile ilişkilerinin doğasının değişecek olması İsrail’e uzun vadede fırsatlar sunabilir.

%99.9’unu alarak devlet başkanlıklarına seçilmiştir. Bir tek 2007 yılında gerçekleşen seçimde Beşar Esad %97,6 ile şimdiye kadarki “en düşük” oranla devlet başkanlığı görevine seçilmiştir.

Devlet Başkanı’nın çevresinde ise danışmanlar, askeri ve sivil güvenlik birimlerinin, istihbarat kuruluşlarının başındaki isimlerden oluşan “yakın çevre” yer almaktadır. Suriye’de ülkeyi esas yöneten grup da devlet başkanı ile beraber yakın çevredir. İç ve dış politikada makro düzeyde önemli kararlar sınırlı sayıdaki bu seçkin grup tarafından alınmaktadır. Bu birimlerde görev alanların çoğunluğunu Arap Aleviler (Nusayriler), Lazkiye kökenliler hatta Esad ailesinin yakın akrabaları oluşturmaktadır. Ordu ve diğer güvenlik birimlerinin başlarındaki kişilerin %90’ına yakını Arap Alevilerdendir.⁸ Ancak mezhepsel ya da aile bağlarından daha önemli olan rejim ve devlet başkanına sadakattir. Bu nedenle rejim içinde Arap Alevi olmayan birçok önde gelen isim de bulunmaktadır. Bu arada bütün Arap Alevilerin de sistem içinde eşit role sahip olmadıklarını söylemek gerekmektedir. Başlıca altı farklı aşiretten oluşan Arap Aleviler arasında Hafız Esad’ın mensup olduğu Kalabiye aşireti, Beşar Esad’ın annesinin mensubu olduğu Hadadin aşireti ve geleneksel olarak Kalabiye aşireti ile yakın ilişkisi olan Hayatin aşiretleri sistem içinde daha fazla role sahiptir.⁹

Yakın çevre içinde güvenlik ve istihbarat birimlerinin kilit isimleri büyük önem taşımaktadır. Halen Suriye’de birbirinden bağımsız çalışan ve doğrudan başkana karşı sorumlu 15 civarında güvenlik ve istihbarat birimi görev yapmaktadır. İstihbarat ve güvenlik sistemi üç ayak üzerine

oturmaktadır. Birincisi, Siyasi Güvenlik, Askeri İstihbarat ve Hava Kuvvetleri İstihbaratı gibi geleneksel istihbarat kurumları (Muhaberat)’dır. İkincisi Özel Kuvvetler, Savunma Tugayları, Başkanlık Muhafızları gibi istihbarat ve operasyonel yetkileri ve sorumlulukları olan birimlerdir. Sonuncusu da “Üçüncü Silahlı Tümen” gibi özel-siyasi-askeri birimlerdir. Bütün bu birimler ve bunların alt oluşumları 1970’li yıllarda Hafız Esad tarafından oluşturulan “Başkanlık Güvenlik Konseyi” tarafından koordine edilmektedir.¹⁰ Bunlar dışında bir de Savunma Tugayları gibi paramiliter kuvvetler ve “Shabbeeha” isminde “gençlik çeteleri” olarak bilinen rejime bağlı sivil-silahlı milis kuvvetleri yer almaktadır.

Güvenlik birimlerinin ve başlarındaki kişilerin sistem içindeki merkezi rolüne karşılık meclis, siyasi partiler, hükümet gibi aktörlerin karar alma süreçlerinde çok fazla etkili olmadığı görülmektedir. Bu kurumların hem yetki alanları sınırlıdır hem de bahsedilen “yakın çevre”nin onaylamadığı adımları atmaları mümkün değildir. Siyasal alandaki figürlerin mezhepsel dağılımına bakıldığında büyük çoğunluğunun Sünni olduğu gözükmektedir.

Meclis seçimleri dört yılda bir gerçekleştirilmektedir. 250 sandalyeli Meclis’te hangi partinin ne kadar sandalye alacağı seçimler öncesinde belirlenmektedir. 167 sandalye Ulusal İlerici Cephe’ye mensup partilere ayrılmış durumdadır. 167 sandalye içinde de Baas Partisi 134 sandalye ile en fazla sandalyeye sahip partidir. Baas Partisi’nin Meclis’teki çoğunluğu anayasa ile güvence altına alınmış durumdadır. Cephe içindeki diğer partilere 1 ile 8 arasında değişen sayılarda koltuk

Suriye'de Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgeler.

verilmektedir. 167'dan geriye kalan sandalyeler ise bağımsız milletvekillerine dağıtılmaktadır. Bağımsız milletvekilleri kotasından, rejim karşıtı olmasa da eleştirel isimlerin Meclis'e seçilmesi mümkün olmaktadır. İlimli İslami görüşlere sahip kişiler, seküler-liberal-reformcu kesimden bazı isimler buna örnek olarak verilebilir. Ancak Devlet Başkanı'nın tam denetimi altında olan Meclis'in en önemli işlevlerinden biri rejimin almış olduğu kararlara, uyguladığı politikalara karşı meşruiyet duygusunun yaratılmasını sağlamaktır.¹¹

Suriye'de tüm yasal siyasal partiler 1972 yılında Hafız Esad tarafından oluşturulan "Ulusal İlerici Cephe" isimli bir çatı yapılanma içinde faaliyet göstermektedir. Başlangıçta Baas Partisi'nin öncülüğünde sol gelenekten gelen dört parti ile kurulan Cephe şu anda toplam 11 partinin ittifakından oluşmaktadır. Arap Sosyalist Partisi, Suriye Komünist Partisi, Suriye Sosyal Nasyonalist Partisi gibi hareketlerin yer aldığı Cephe, rejimin siyasal tabanının genişletilmesi işlevini görmektedir. Ancak Baas Partisi dışındaki partilerin rolleri son derece sınırlıdır. Suriye Meclis'inde bu partilere az sayıda sandalye ayrılmaktadır. Politika yapımı, planlama veya herhangi bir siyasal güç oluşturma fonksiyonu bulunmamaktadır. Baas Partisi ise Ulusal İlerici Cephe içinde öncül rol

oynamaktadır. Partiyi rejimin "demokratik yüzü" olarak tanımlamak mümkündür. Ancak parti bu rolünün yanı sıra devlet içinde veya herhangi bir görevde yükselmenin araçlarından birine dönüşmüş durumdadır. Ülkedeki doktor, öğretmen, akademisyen, avukat, gazeteci gibi birçok önde gelen meslek grubu üyeleri parti üyesidir. Ülkedeki çoğu "sivil toplum örgütü" partinin kolları olarak faaliyet göstermektedir. Ticaret odaları, spor kulüpleri, kadın ve gençlik birlikleri, sanatçılar ve yazarlar birlikleri, çiftçi birlikleri gibi kuruluşlar parti tarafından kontrol edilmektedir. Gençler ve çocukların ideolojik eğitiminde aktif rol almaktadır.¹² Dolayısıyla Baas Partisi halkın seferber edilmesi ve kontrolü aracına dönüşmüş durumdadır. Suriye Anayasası Baas Partisi'nin liderlik rolünü kabul etmekte ve bir maddesinde "toplumun ve devletin öncü partisi" olarak tanımlanmaktadır. Böylece bu madde Suriye'nin tek partili sitemini yasallaştırmaktadır.

Suriye'de Arap Alevi mezhebine mensup kişiler kritik görevleri yürütmekle beraber mezhepçilik hiçbir zaman devlet ideolojisi olarak takip edilmemiştir. Bu anlamda rejimin daha kapsayıcı bir yaklaşıma sahip olduğunu ve Arap Aleviler dışından da kesimlerin desteğini almış bir yönetim olduğunu söylemek mümkündür. Suriye yönetimi, seküler-Arap milliyetçi ideolojisi ile farklı toplumsal grupların desteğini almaktadır. Azınlık toplulukları açısından Sünni Arap çoğunluğun eziciliğine karşı kapsayıcı bir ideolojiye sahip sekülerBaas ideolojisi daha tercih edilir kabul edilmektedir. Yönetim ayrıca ülkede istikrarı savunan üst sınıf Sünni Araplar arasında da desteğe sahiptir. Bu açıdan Suriye rejimini tamamen bir azınlık iktidarı olarak tanımlamak doğru olmayacaktır. Otoriter bir devlet olmakla birlikte toplumun bazı kesimlerinin desteğini alan bir yönetim olarak görmek daha doğrudur.

Suriye'de ekonomik yaşama baktığımızda büyük ölçüde devlet kontrolünde bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Biraz önce bahsedilen siyasi, askeri seçkinlerin bu ekonomik yapının devamı yönünde ciddi çıkarları vardır. Özellikle güvenlik birimlerinin en önemli noktalarını elinde bulunduran yöneticiler, sistemin çöküşüyle sonuçlana-

bilecek bir ekonomik açılım hareketinden çekinmektedir. Çünkü “devlet burjuvazisi” adı verilen bu kesim, üretim ve yatırım araçları üzerindeki kullanım haklarından yararlanarak toplumsal mülkiyet üzerinden zenginleşmektedir.¹³ Siyaset ve ekonominin, siyasetçi ve işadamlarının iç içe olduğu, birbirini desteklediği bir yapı mevcuttur. Ülkenin en zengin işadamları aynı zamanda üst düzey bir yetkilinin yakını durumundadır. Örneğin Suriye’deki protesto gösterilerinde halkın en fazla tepki gösterdiği ülkenin en zengin ismi olan Rami Maluf, Beşar Esad’ın anne tarafından kuzenidir. Suriye’de değişim sadece statüleri, mezhep temelinde şekillenen siyasal iktidarı değil ekonomik ilişkileri da tehdit etmektedir. Bu da Suriye’de değişimin önündeki en önemli engellerden biridir.

2. Suriye’de Muhalefetin Anatomisi

Suriye’de Mısır veya Libya örneklerinden biri yaşanacak mı sorusuna yanıt verebilmenin ön koşulu sokaklara dökülen, değişim isteyen grupların kimlerden oluştuğu ve temel taleplerinin ne olduğunu anlamaktır. “Suriye’de Muhalefetin Anatomisi” başlıklı bölüm bu çabanın bir ürünüdür. Bu kısımda Suriye muhalefeti 4’lü bir sınıflandırmaya tabi tutularak muhalif hareketlerin kısa geçmişleri, siyasal yaklaşımları, etkinlik düzeyleri, rejim değişikliği ve dış müdahaleye bakışları ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.1. Reformcular

Suriye’de reformcu hareketin kökeni 2000 yılında Hafız Esad’ın vefatı ve oğlu Beşar Esad’ın iktidarı devraldığı dönemlere kadar uzanmaktadır. Halen devam eden protesto gösterilerinin sayı olarak az ancak etkin kesimini oluşturan “reformcu” hareketin ardında iki farklı kesimin olduğu gözlenmektedir. Birincisi 1991 yılından sonra devletin de teşvikiyle başlayan ekonomik liberalleşmeye bağlı olarak gelişen ve gittikçe ekonomik gücünü ve buna paralel olarak siyasal ve toplumsal etkinliğini arttıran girişimci kesim. İkinci grup ise entelektüel, hukukçu, gazeteci, sivil toplum kuruluşları ve akademik camiadan oluşan aydın kesimdir. Beşar Esad’ın 2000 yılında başa geçişini

takiben bu iki kesim siyasal reformların gerçekleştirilmesi amacıyla ülkenin çeşitli yerlerinde resmi olmayan toplantılar düzenlemeye başlamıştır. “Sivil Toplumun Canlanması” adı altında örgütlenen gruplar “demokrasi, özgürlüklerin genişletilmesi, ekonomik reform” konularında taleplerini dile getirmeye başlamıştır. Bu toplantıları takiben Eylül 2000’de yazarlar, düşünürler, sanatçılar, profesörler, avukatlar ve gazetecilerden oluşan 99 aydın taleplerini içeren bir belgeyi gazetelerde yayımlamıştır. Belgede temel olarak şu esaslar ele alınmaktaydı: “1963’ten beri yürürlükte olan sıkıyönetimin kaldırılması, siyasal tutuklulara açılması, toplantı, basın ve ifade özgürlüğünün sağlanması ve son olarak da sivil özgürlüklerin genişletilmesi.”¹⁴ Yayımlanan belgeye karşı devletin tepkisi sert olmuş, belgeyi yayımlayan gazetelerin Suriye’ye girişi yasaklanmıştır. Buna karşılık Esad bu dönemde bazı reformcularla görüşmüş ve sadece devlet gazetelerinde olmak kaydıyla devleti ekonomik konularda eleştirmelelerini olumlu karşıladığını belirtmiştir. Reform hareketinin önde gelen isimlerinden olan Arif Dalila da devlet gazetelerinden biri olan Tavra’da tek parti yönetimini eleştirmiş ve bu sistemin artık etkin olmadığını savunmuştur.¹⁵ Bu dönemde Beşar Esad bazı sınırlı adımlar da atmıştır. 2000 yılı Kasım ayı içinde 600 siyasal suçlu serbest bırakılmıştır. Bir sonraki ay içinde ise karanlık bir geçmişe sahip olan Mazzeah hapishanesinin kapatılmasını öngören kararname yayımlanmıştır. Kasım ayı içerisinde Baas Partisi, Ulusal İlerici Cephe içinde yer alan partilere kendi gazetelerini çıkarmaları izni verilmiş ve bu kararı takiben Suriye Komünist Partisi tarafından “Halkın Sesi” adlı gazete çıkarılmaya başlanmıştır.

2001 Ocak ayı içinde aydınlar ve vatandaşlardan oluşan 1000 kişilik bir grup ikinci bir belge yayımlamıştır. Genel olarak ilkini tekrarlayan bu belgede ek olarak uluslararası bir kuruluşun denetiminde demokratik seçimlerin yapılması talebi dile getirilmiştir.¹⁶ Belgeyi hazırlayanlardan ve yine reform hareketinin önde gelen isimlerinden olan Mişel Kilo belgeyle olumlu biçimde ilgilenen Beşar Esad’a şükranlarını iletmiş ve kendisini öven sözler söylemiştir. Bu süreci takip eden günlerde evinde düzenlenen bir toplantı sırasın-

da reformcu kesimin önde gelen isimlerinden RiyadSeyif yeni bir siyasi örgütlenme konusundaki planlarını açıklamıştır. “Sosyal Barış Hareketi” adını verdiği oluşumun siyasi partilerin kurulmasına izin veren yasanın çıkmasını takiben partileşeceğini belirtmiştir.¹⁷

Devlet tarafından ciddi bir engellemeyle karşılaşmayan hatta hükümet içindeki reformcu kanat tarafından desteklenen reform hareketi, bu noktadan itibaren ciddi devlet baskısıyla karşı karşıya kalmıştır. Dönemin Başkan Yardımcısı Abdülhalim Haddam “reformcuların, ülkelerini Cezayir ya da Yugoslavya’ya çevirmelerine izin vermeyeceklerini söylemiş ve reformcuları ülkede mezhepsel ayrılık yaratmakla suçlamıştır.”¹⁸ Bütün bu gelişmeler karşısında Seyif siyasilerin direktifleri doğrultusunda “Ulusal Diyalog Forumunun” kapatıldığını ve bundan sonra çalışmalarını için resmi izin alma konusunda çalışacağını açıklamıştır. Riyad Seyif 2001 yılında “yasadışı yollarla anayasayı değiştirmeye çalışma” suçlamasıyla hapse atılmıştır.¹⁹ Seyif’in yanı sıra birçok reformcu isim o tarihlerde 2 ile 5 yıl arasında değişen sürelerde hapse atılmış ve reformcu muhalefet belli bir dönem sessizliğe bürünmüştür. Reformcu kesimin yeniden Suriye siyasal yaşamına katılımı 2005 yılında yayınlanan “Şam Deklerasyonu” (Suriye Muhalefetinin İttifakı başlığında anlatılacaktır) ile olmuştur. Demokrasi talebinde bulunan deklarasyona yönetim yine sert tepki vermiş ve Mart 2006 tarihinde tutuklamalar yeniden başlamıştır. Deklarasyonu imzalayanların bir kısmı yurt dışına çıkmak zorunda kalmış bazıları da tutuklanarak hapse atılmıştır. Reformcular 2007 yılında “Ulusal Demokratik Değişim İçin Şam Deklarasyonu” adı altında yeniden örgütlense de kısa bir süre sonra Konsey üyesi birçok lider tutuklanmıştır.²⁰

Merkezi otoritenin zayıflamasına paralel olarak taleplerini daha sık gündeme getiren reformcular son olarak Suriye’de başlayan isyan dalgası ile beraber gündeme gelmiştir. Reformcuların toplumsal tabanı çok geniş olmamakla birlikte orta üst ve eğitimli sınıflar arasında etkinliğe sahip olması itibarıyla “özgül ağırlığının” fazla olduğu söylenebilir. Örneğin Şam Deklarasyonu’nun

başkanlığını yürüten FidaHavrani, Suriye’nin eski önemli politikacılarından ve Baas Partisi’nin üst düzey isimlerinden Ekrem Havrani’nin kızıdır. Ayrıca hareket içinde işadamları ya doğrudan yer almakta ya da dışarıdan maddi destek vermektedir. Bunun yanı sıra hareketin içinde aydınların da yer alıyor olması nedeniyle reformcuların kaynak ve söylem gücünün fazla olduğu söylenebilir. Ayrıca destek aldığı tabanın daha çok eğitilmiş gençler oluşu da eylem yapma konusundaki etkinliklerini artırmaktadır. Bu kesimin “Suriyelilik” temelinde milliyetçi olduklarını söylemek mümkündür. Ülkede radikal bir değişimden yana değillerdir. Dış müdahaleye kesinlikle karşı olduklarını açıkça belirtmekte ve en önemlisi şiddeti bir araç olarak kullanmamaktadırlar. Dolayısıyla ülkede bir “devrimden ziyade reform” yapılmasını savunmaktadırlar.

2.2. Müslüman Kardeşler ve Diğer İslami Hareketler

Suriye’de muhalefetin belki de en geniş toplumsal tabana sahip hareketi Sünni Arapların desteklediği Müslüman Kardeşler örgütüdür. Suriye Müslüman Kardeşler örgütü 1940’lı yıllarda Halep ve Hamalı Sünni toprak sahipleri ile bağlantılı İslam âlimleri tarafından kurulmuştur.²¹ Mısır Müslüman Kardeşler örgütü her ne kadar “demokrasiyi Batı’dan ithal edilmiş bir kavram olarak reddetse” de Suriye Müslüman Kardeşler örgütü ilk faaliyet göstermeye başladığı yıllarda demokratik siyasal yaşama katılmıştır. 1950 ve 1960’lı yıllarda gerçekleşen seçimlerde Suriye Meclisi’nde blok oluşturmayı başarmıştır.²² Ancak bu durum 1963 yılında seküler, Arap milliyetçi ideolojiyi benimseyen Baas Partisi’nin iktidara gelmesi ile değişmiştir. Baas yönetimini “mürtet (dininden dönen) rejim” olarak tanımlayan Müslüman Kardeşler bir yıl sonra 1964 yılında Hama şehrinde silahlı bir devrim girişiminde bulunmuştur. Ancak bu girişim yönetim tarafından bastırılmıştır.²³ Bu başarısız girişimin ardından yeniden örgütlenen Müslüman Kardeşler 1970’ler boyunca mücadelesine devam etmiştir. Bu yıllarda güvenlik birimlerinde görev yapan Arap Alevi kökenli askerlere ve rejime yakın duran

Suriye’de yeni bir hükümetin işbaşına gelmiş olması muhalefet hareketlerini tatmin etmedi.

Sünni din adamlarına suikastlar düzenlemiştir.²⁴ 1980 yılında Hafız Esad’a yönelik suikast girişimi sonrasında, örgüte üyelik ölümle cezalandırılmaya başlanmıştır. 1982 yılında örgütün Hama şehrinde bir askeri karakolu ele geçirmesini takiben yönetimin yanıtı sert olmuş ve “Hama Katliamı” olarak bilinen kanlı olaylar yaşanmıştır. Şehre orduyu sokan rejimin 10.000 (farklı kaynaklarda 20.000 hatta 30.000 şeklinde de ifade edilmektedir) civarında çoğu Müslüman Kardeşler üyesi kişiyi öldürmesiyle örgüt gücünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Ülke genelindeki örgüt üyeleri ya da sempatanları ya yurt dışında kaçmış ya da ülkedeki siyasi faaliyetlerine son vermiştir.

Müslüman Kardeşler örgütü olarak zayıflasa da Suriye’de İslamcı hareketlere olan ilgi ve destek devam etmiştir. Suriye yönetimi de hem Hafız Esad’ın iktidarının son yıllarında hem de Beşar Esad’ın Devlet Başkanlığı görevini üstlendikten sonra bu tabanı kullanma ve dönüştürme çabası içinde olmuştur. Burada iki amaç güdülmüştür. Hem İslami söylem kullanılarak halk içinde yaygın olan İslami kaygıları olan halkın desteğini alabilmek hem de İslami eğilimleri yönetimle barışık, ılımlı bir şekilde sokmak. Bu çaba kendini hem söylemde hem de bazı politika değişimlerinde kendini göstermiştir.²⁵ Bu süreçte ılımlı görüşlere sahip din adamları ve âlimlerine hem Suriye resmi basını hem de siyasetinde alan açılmıştır. Bu kişiler ılımlı İslami görüşleri savunma-

nın yanı sıra “komşu Türkiye’yi model alan İslami demokrasi” çağrılarını gündeme getirmiştir. Ayrıca rejimin İslami partilerin açılmasına onay vermesi taleplerini de dile getirmişlerdir. Beşar Esad yönetimi de “eleştirel ama sadık” İslami harekete de daha fazla hareket alanı sağlamıştır.

1996 yılında Müslüman Kardeşler örgütünün liderliğine sürgünde yaşayan Ali Sadrettin Bayanuni’nin gelmesi ile birlikte örgütün hem siyasal duruşunda hem de Suriye rejimi ile ilişkilerinde bir değişim yaşanmaya başlamıştır. Örgüt 2005 yılında bir “Ulusal Şart” yayınlarak “demokrasi çağrısında bulunmuş ve şiddeti reddettiğini” açıklamıştır. 2005 yılında Suriye’de reformcu kesimin öncülüğünde hazırlanan ve ülkede “liberal bir demokratik sistemin kurulmasını” savunan “Şam Deklerasyonu”na imza atmıştır. Böylece Müslüman Kardeşler ile Suriye’de mücadele veren seküler-demokrat reformcu kesim arasında bir işbirliği süreci de başlamıştır. Aynı dönemde örgütün Amerika ile de bağlantıya geçme çabaları basında yer almıştır.²⁶ Bayanuni yaptığı açıklamalarda “ülkeyi yönetmek değil gücü paylaşmak istedikleri” ifadelerini kullanmıştır. Bu söylem değişimi Suriye siyasal yaşamında kendilerine alan açılması karşılığında Suriye rejimi ile uzlaşma çabalarının bir işaretidir. Bu çaba mevcut koşullar içinde, örgütün içerden ya da dış müdahale yoluyla rejim değişikliğine karşı çıkması anlamına gelmektedir.

Suriye'nin istikrarsızlığı Türkiye açısından doğrudan güvenlik, politik ve ekonomik riskler doğuracaktır. Bu nedenle Başbakan Erdoğan'ın açıklamasında ifade ettiği üzere Türkiye Suriye'deki gelişmelere muhtemelen bundan sonra da doğrudan müdahil olma çabası içinde olacaktır.

Örgüt 2009 yılı içinde Avrupa'da faaliyet gösteren Ulusal Kurtuluş Cephesi isimli Suriyeli muhalefet cephesinden çekildiğini açıklamıştır. Aynı yıl içinde İsrail'in Gazze'ye gerçekleştirdiği saldırıların ardından Suriye rejimine yönelik tüm faaliyetlerini ertelediğini duyurmuştur. Bu açıklamayı takiben Türkiye ve Mısır Müslüman Kardeşler'i arabuluculuğunda Suriye rejimi ve Suriye Müslüman Kardeşler'i arasında görüşmeleri yapıldığı ve örgüte sistemde belli bir yer açılması karşılığında uzlaşma çabaları olduğu haberleri yer almıştır.²⁷ Bu çabaların sürdüğü bir dönemde 2 Ağustos 2010 tarihinde Suriye Müslüman Kardeşler'i İstanbul'da gerçekleştirdiği bir toplantı ile Muhammed Riyad Şakfa'yı²⁸ örgütün yeni lideri olarak seçmiştir.²⁹

Suriye Müslüman Kardeşler örgütü lideri Riyad Şakfa ve Genel Sekreteri Muhammed Tayfur Nisan 2011'in başında İstanbul'da bir toplantı gerçekleştirmiştir. Genel Sekreter Tayfur'un bu ziyaret sırasında basına verdiği bir röportajda kullandığı ifadeler örgütün son dönem yaklaşımlarını görmek açısından çarpıcıdır: "İran modelini hiçbir şekilde dikkate almıyoruz. Biz ve diğer Arap ülkeleri için Türkiye modelidir. Türkiye'de olduğu gibi şeffaf seçimler istiyoruz. Türkiye modeli bizim için en uygun olanıdır." Suriye'ye karşı Libya benzeri olası bir uluslararası askeri müdahaleye ise kesinlikle karşı olduklarını "Kaddafi, Libya'da kendi halkına karşı savaşa girişti. Bizde ise böyle bir durum yok. Biz problemlerimizi kardeşler olarak çözebilecek durumdayız."³⁰ İfadeleri ile göstermiştir. Örgüt demokratik bir siyasal sistemi savunmaktadır. İslam Devleti, direniş ve Arap Alevilere yönelik söylemlerinden vazgeçmiştir.

Görece ılımlı Müslüman Kardeşlerin yanı sıra rejimle silahlı mücadele yürüten El Kaide ve Hizb ut-Tahrir gibi radikal İslamcı örgütlerinin de belli bir tabanı vardır. Ancak Suriye'de halkın genelinin muhafazakâr olmakla birlikte köktenci İslami hareketlere karşı soğuk yaklaştığını ve bu nedenle geniş halk kitleleri tarafından desteklenmedikleri söylenebilir. Sahip oldukları eylem yapma kapasiteleri ve sayıca az ancak radikal taban sayesinde önemli muhalif gruplar olarak değerlendirilebilir. Bu gruplar, seküler Baas ideolojisini kesinlikle kabul etmemekte ve Suriye'de kökten bir rejim değişikliğini savunmaktadır.

2.3. Suriyeli Kürtler

Kürtler Suriye'nin en fazla nüfusa sahip etnik azınlıktır ve tamamına yakını Sünni'dir. Çoğunluk, ülkenin kuzeydoğusunda Irak ve Türkiye sınırı boyunca yerleşmiştir. Ayrıca Şam, Halep ve Lazkiye'de önemli sayıda Kürt yaşamaktadır. Toplam nüfusları hakkında kesin rakamlar bilinmemektedir. Ancak çeşitli kaynaklardaki verilerden yola çıkarak, ülke nüfusunun yüzde 8 ila 10'u arasında olduğu söylenebilir. Bu da yaklaşık 1,2 – 1,5 milyon Kürt nüfusa tekabül etmektedir.

1962 yılındaki nüfus sayımı, Suriye Kürtlüğünün bugünkü birçok sorununun temelini atmıştır. Sayımın amacı, Türkiye ve Irak'tan yasa dışı yolla ne kadar Kürt'ün Suriye'ye geçtiğini tespit etmektir. Kürtler vatandaşlık kazanabilmek için, en az 1935 yılından beri Suriye'de yaşadıklarını ispatlamak zorundaydı. Bunu ispatlayamayan Kürtlerin vatandaşlığı ellerinden alınmıştır. Sonradan gelen farklı etnik unsurları ayırma iddiasıyla gerçekleşen sayımda yaklaşık 120.000

Kürt'ün vatandaşlığı kaldırılmıştır.³¹ Suriye Kürtlerinin sorunlarına bakıldığında nüfus sayımının etkilerinin sürdüğü görülmektedir. Günümüzde 150.000 – 200.000 arası Kürt, yabancı (Suriye'deki kullanımıyla *ajanib*) statüsündedir. Buna ek olarak, sayıma katılmayan ya da Suriyelilerin yabancı statüsündekilerle yaptığı evliliklerden doğan çocuklar, "kayıtsız" (*maktumen*) olarak adlandırılmaktadır. 80.000 – 100.000 civarındaki kayıtsız statüsünde olduğu tahmin edilmektedir.³²

Suriye Kürtlerin ayaklanma süreci 2003 Irak Savaşı sonrası başlamıştır. Irak'taki gelişmeleri ve uluslararası ortamı bazı kazanımlar elde etmek açısından fırsat olarak gören Suriyeli Kürtler yıllarda seslerini daha çok yükseltmeye başlamıştır.³³ 2004 yılının Mart ayı içinde, Kamışlı'da bir futbol maçı sonrasında Araplarla Kürtler arasında başlayan çatışmaların tüm Suriye'ye yayılarak birçok insanın ölümüyle sonuçlanması, koşullar oluştuğunda Kürt meselesinin ne denli istikrarsızlık potansiyeli taşıdığını göstermiştir.³⁴ Yine Haziran 2005'te Kürt dini lider Muhammed Maşuk Haznav'ın Suriye güvenlik güçlerinin gözetimi altındayken ölmesi sonucunda binlerce Kürtün sokağa dökülmesi, ne kadar örgütlü ve seferberliğe yatkın olduklarını da göstermiştir.³⁵ Halen Suriye'de yaşanan isyan hareketlerinin fitili de Hasake'de Kürtlerin ayaklanması ile ateşlenmiştir.

Suriye'de yasal olmayan on dört Kürt partisi faaliyet göstermektedir. Bunlardan hiçbiri bağımsız devlet ya da rejim değişikliği talebini gündeme getirmemektedir. Ancak daha önceki yıllarda mücadelelerinin, Iraklı Kürtlerden farklı olduğunu vurgulayan Suriyeli Kürtler son yıllarda bölgede ve Suriye'de yaşanan değişime paralel olarak taleplerinin seviyesini de yükseltmiştir. Suriyeli Kürtlerin diğer muhalif gruplarla benzer isteklerinin yanı sıra kendi durumlarına ilişkin etnik-milliyetçi taleplerde de buldukları görülmektedir. Çoğu Kürt grubunun ortak talepleri; "kuzeydoğu'da hükümetin el koyduğu arazilerinin geri verilmesi, Kürtçe dilinde eğitim ve öğrenim hakkı, devlet kurumlarında Kürtlere uygulanan ayrımcılığa son verilmesi ve yaban-

cı-kayıtsız statüsündeki Kürtlerin haklarının iade edilmesi"dir. Bunun yanı sıra daha az sayıda bazı Kürt gruplar "özerklik ve federal hükümet" talepleri de gündeme getirmektedir.³⁶ Örneğin yasal olmayan "Kürt Demokratik Birlik Partisi", gösterilere verdikleri desteğin ülkenin diğer kesimlerinde yaşanan gösterilerle bir dayanışma içinde olduklarını gösterme çabası olarak ifade etmektedir. Taleplerinin diğer muhalif kesimler gibi; "olağanüstü halin kaldırılması, siyasi tutukluların salıverilmesi ve siyasi tutuklamalara son verilmesi ve tek parti iktidarına son verilmesi olduğunu" belirtmektedir. Suriye'deki Kürt sorununun çözümü için ise şu öneriyi getirmektedir. "Merkezi bürokrasiden kaynaklanan sorunlara, tek parti iktidarına, yolsuzluğa ve Kürt halkına yönelik baskılara son verilmesi için Batı Kürdistan'da özerk bir hükümetin kurulması."³⁷ Bu taleplerden görüldüğü üzere Kürt muhaliflerin diğer kesimlerle uyuşan ve ayrışan talepleri bulunmaktadır. Ayrıca Suriyeli diğer muhalif grupları arasında Kürtlerin "bağımsız bir devlet" kurma amacında olduğu kuşkuvarı bulunmaktadır. Kürtlerin özerklik talepleri ve gündeme getirmeseler de rejime yönelik bir dış müdahaleye sıcak yaklaştıkları düşüncesi bu kuşkunun nedenlerindedir.³⁸

Suriye lideri Beşar Esad son olaylardan sonra Hasake'de bazı Kürt liderler ile görüşmüş ve yaklaşık 300 bin civarındaki uyruksuz Suriyeli Kürde vatandaşlık verilmesini öngören kararı yayınlamıştır.³⁹ Ancak bu gelişmenin ardından da Kürtlerin hükümet karşıtı gösterileri devam etmiştir.⁴⁰

2.4. Suriye Dışında Faaliyet Gösteren Rejim Muhalifi Partiler

Suriye dışında faaliyet gösteren en önemli muhalif hareket "Ulusal Kurtuluş Cephesi"dir. Hafız Esad döneminin önde gelen Sünni siyasi figürlerinden Suriye Devlet Başkanı eski Yardımcısı Abdülhalim Haddam tarafından Belçika'da kurulmuş bir şemsiye muhalif örgüttür. Haddam 2005 yılında rejimle yaşadığı sorunlar neticesinde ailesi ile birlikte Suriye'den çıkarak Avrupa'ya yerleşmiştir. Sürgünde yaşayan "milliyetçi,

muhafazakâr, liberal ve sosyal demokrat, komünist ve Kürt” muhalif hareketlerin çatı örgütü konumundadır. 2005 yılında Müslüman Kardeşler ile bir araya gelerek “Ulusal Kurtuluş Cephesi”ni kurmuştur. Cephe yayınladığı bildirimlerde şu talepleri gündeme getirmiştir. “Etnik-dini-siyasi çoğulculuk, iktidar rotasyonu ve Kürtlere yönelik ayrımcılığa son verilmesi.” Bu muhalefetin en önemli gücü Haddam’ın sistemin merkezinden gelmesi nedeniyle işleyişi, rejimin politika yapma şeklini ve yolsuzlukları bilmesidir. Ancak en büyük zayıflığı ise diğer muhalif gruplar tarafından da güvenilmeyen bir kişi olarak görülmesidir. Zira mevcut yapının başta gelen sorumlularından biri olarak görülmektedir. 2001 yılında reform hareketini sert şekilde bastıran isimlerin başında Haddam gelmekteydi. Bunun yanı sıra kendisinin de rüşvet ve yolsuzluğa bulaştığı inancı hâkimdir. Bu nedenlerle Suriye içindeki muhalif örgütler ve halk tabanında çok fazla etkinliği bulunmamaktadır. Ancak yine de doğduğu şehir olan Banyas’ta sahip olduğu etkinlik, maddi gücü ve rejimin zayıf noktalarını bilmesi itibarıyla önemli bir muhalif hareket olarak ortaya çıkmıştır. Nisan 2009 tarihinde Müslüman Kardeşler örgütünün ve diğer bazı önemli isimlerin Cephe’den ayrıldığını açıklaması ile bu muhalif hareketin etkinliği azalmış durumdadır.

Yurt dışında faaliyet gösteren ikinci hareket “Suriye Reform Partisi”dir. Liderliğini Suriye’nin Ahmet Çelebi’si olarak da adlandırılan Halep doğumlu Ferit Gadri yapmaktadır. Gadri halen ABD’de yaşamaktadır ve parti faaliyetlerini ABD’de yürütmektedir. Daha çok ABD ve Avrupa’da yaşayan Suriyeliler tarafından desteklenmektedir. Suriye içinde çok fazla etkinliği bulunmamaktadır. Suriye’de mevcut rejimin yerine demokrasi ve reform taleplerinde bulunmaktadır.

2.5. Suriye Muhalefetinin İttifakı: Şam Deklerasyonu

Suriyeli muhalif gruplarının hiçbirinin tek başına Suriye’de değişim sağlama kapasitesinin olmaması ve daha önceki bazı girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması neticesinde farklı mu-

halif gruplar 2005 yılında birlikte hareket etme kararı almıştır. Nihai olarak farklı beklentileri olan gruplar “demokrasi ve daha fazla özgürlük” temelinde bir araya gelmiştir. Böylece dağınık güçler tek bir merkezde Suriye rejimine yönelik daha fazla baskı uygulama şansına erişmiştir. Bu düşüncenin somutlaşması 2005 yılının Ekim ayında yayınlanan “Şam Deklerasyonu” olmuştur. “Demokratik değişim için bütünleşmiş platform” olarak tanımladıkları hareket “şiddet içermeyen yollarla demokratik değişimin sağlanmasını” hedeflemiştir. Belgede “demokrasi, ifade özgürlüğü, yeni anayasa ve adil seçim çağrıları” dile getirilmiştir. “Şam Deklerasyonu” ilk olarak beş parti koalisyonu, sivil toplum kuruluşları ve 9 önde gelen kişinin imzası ile yayınlanmıştır. Ancak çok kısa süre içinde Suriye içinden ve dışından onlarca sivil toplum kuruluşu ve parti de Deklerasyonu desteklediğini açıklamıştır. Muhalefet ittifakını oluşturan kesimler şunlardır: Reformcular, Müslüman Kardeşler, sol gruplar, Kürt milliyetçiler.⁴¹ Demokratik değişim taleplerinin yer aldığı Şam Deklerasyonu’na rejimin tepkisi yine sert olmuş ve belgeyi imzalayanlardan 12 kişi “devlete zarar vermek” suçlaması ile hapse mahkûm edilmiştir.⁴²

2.6. Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Açılardan Dışlanmış Tüm Bireyler ve Gruplar

Burada sınıfsal bir ayrım kast edilmektedir. Birbirinden kopuk olan bu kesim Suriye halkının tüm etnik, dinsel, mezhepsel grupları arasında bulunabilir. Suriye rejiminin siyasal, toplumsal ve ekonomik ayrımcılığına maruz kalmış, sistemden yeteri kadar beslenememiş, baskı ve ayrımcılığa tabi tutulmuş, yolsuzluklar, işsizlik, siyasal seçkinlerin ve yakınlarının aşırı zenginleşmesinden rahatsızlık hisseden, daha fazla özgürlük ve demokrasi talebinde bulunan bireyler ve gruplar bu başlık altında değerlendirilebilir.

3. Suriye’de Değişim Senaryoları

Ortadoğu bölgesinde yaşanan ayaklanmaların temelinde siyasal baskı, ekonomik kaynaklarının adil bir şekilde dağılmaması, etnik-mezhepsel farklılıklar gibi faktörler yatmaktadır. Suriye, ilk

kısımlarda anlatıldığı üzere bu açılardan iktidar değişimlerinin yaşandığı Mısır ve Tunus ile benzer özellikler taşımaktadır.

Ancak Suriye belli açılardan Mısır, Tunus ve uluslararası müdahaleye maruz kalan Libya'dan farklı niteliklere sahiptir. Her şeyden önce Suriye rejiminin belli kesimler arasında belli bir meşruiyete sahip olduğunu söylemek gerekmektedir. Baas Partisi'nin siyasi alandaki tekelinden rahatsızlık olsa da rejimin "Arap milliyetçi ve seküler" ideolojisi birçok kesim için ülke güvenliği ve istikrarının garantisi olarak görülmektedir. Bu durum şehirleşmiş, üst sınıflar ve azınlık toplulukları için kısmen geçerlidir. Aksi bir yönetim anlayışının heterojen yapıya sahip Suriye halkı arasındaki mezhepsel ve etnik çatışmaları körüklemesi riski bulunmaktadır. Rejimin sunduğu en büyük "hizmet" güvenlidir. 2003 işgali sonrası yaşanan Irak tecrübesi, güçlü bir merkezi otoritenin ortadan kalkmasının nasıl sonuçlanacağı konusunda Suriye halkına kötü bir örnek sunmuştur. Irak'ta yaşanan terör, güvenlik problemleri, siyasal istikrarsızlık, etnik ve mezhepsel çatışmalar insanların en temel ihtiyacı olan güvenlik talebini diğer isteklerin önüne geçirmiştir. Bu nedenle Irak tecrübesi Suriye halkını "istikrar ya da kaos" seçimine zorlamaktadır. Bu kaygı da yönetimin meşruiyetini bahsedilen kesimler arasında artırmaktadır.

Suriye'yi Mısır ve Tunus'tan farklı kılan en önemli faktör güvenlik birimlerinin yapısıdır. Siyasi yapı kısmında anlatıldığı üzere Suriye'de güvenlik birimleri bir açıdan rejimin kendisi demektir. Sivil ve askeri güvenlik birimlerinin kilit noktalarında Arap Alevilerin bulunuyor olması nedeni ile güvenlik birimleri rejime yönelik başkaldırıyı kendi varlıklarına tehdit olarak algılayacak ve tamamen Esad yönetiminin yanında yer alacaktır. Dolayısıyla Suriye ordusunun Mısır ve Tunus'tan farklı olarak liderin yanında bir bütün olarak yer alması daha büyük ihtimaldir.

Suriye'de değişime bölgesel ve küresel dinamikler açısından baktığımızda rejimin Mısır ve Tunus'a oranla daha rahat bir pozisyonda olduğunu söylemek mümkündür. Bölgesel dinamiklerin

Türkiye, Beşar Esad yönetimine ülkede hızla reform süreci başlatması yönünde telkinlerde bulunuyor.

Suriye'de değişimden ziyade statükodan yana olma oranı daha fazladır. Bölgede Suriye rejiminin en büyük destekçisi İran ve Hizbullah olacaktır. Zira bu aktörler arasında ulusal çıkar hesaplarının yanı sıra mezhepsel ve ideolojik bir bağ da bulunmaktadır. Suriye'de rejimin en önemli alternatifi Sünni Müslüman çoğunluğa dayanan bir yönetim olacaktır. Dünyaya ideolojik pencereden bakması muhtemel yeni liderliğin İran ve Hizbullah'la ilişkileri aynı düzeyde sürdürmesi mümkün olmayacaktır. Suudi Arabistan açısından baktığımızda çelişkili bir durum söz konusudur. Bir taraftan Arap Alevilerin kontrolündeki yönetimin yerine Sünniliği esas alan yeni bir kimlik tanımlaması Suriye'nin "Sünni Arap Bloku"na dönüşü anlamına gelecektir. Bu açıdan Suudi Arabistan'ın değişimi

desteklemesi beklenebilir. Diğer taraftan isyan dalgasının bölgeye yayılması ve bir rejimin daha yıkılması olayların Suudi Arabistan'a yayılması ihtimalini güçlendireceği için kaygıyla da takip ediliyor olabilir. Ürdün'ün statükodan yana tavır alması daha muhtemeldir. Çünkü Suriye'de rejim değişikliği gerçekleşirse isyan dalgasının en muhtemel yeni adayı Ürdün olacaktır. Ayrıca Suriye'de Müslüman Kardeşler'in güç kazanması İslami muhalif hareketlerden çekinen Ürdün'ü ciddi şekilde rahatsız edecektir. İsrail açısından bakıldığında risk ve fırsatların iç içe olduğu bir durum söz konusudur. Rejim değişimi 1973 yılından bu yana çatışma yaşanmayan güvenli İsrail-Suriye sınırının istikrarını riske sokabilir. Ayrıca rejim alternatifinin İslamcılar olması İsrail açısından ciddi kaygı unsurudur. Diğer taraftan Suriye'nin İran ve Hizbullah ile ilişkilerinin doğasının değişecek olması İsrail'e uzun vadede fırsatlar sunabilir.

Dış dinamiklerin bakışının Suriye'deki gelişmelere paralel olarak değişebileceğini unutmamak gerekmektedir. Protesto hareketlerinin mevcut dinamizmini koruması ve rejimin sert bir şekilde bastırmaya devam etmesi durumunda dış dünyanın bakışında değişimler ortaya çıkacaktır. Yani belirleyici olacak olan iç dinamiklerin nasıl gelişeceği. Suriye'deki olaylar İran'ın bile Baas rejimi arkasında duramayacağı boyutlara ulaşabilir.

Suriye'deki isyan hareketleri artık reform yapılarak durdurulabilecek boyutu aşmıştır. Birçok protestocunun hedefi doğrudan rejim olmuş ve Beşar Esad'ın iktidarı terk etmesi talepleri gündeme getirilmeye başlanmıştır. Bundan sonra Suriye'de statükonun devamı senaryosunun gerçekleşmesi mümkün gözükmemektedir. Bu aşamadan sonra ya bir rejim değişikliği gerçekleşecek ya da rejim varlığını sürdürse bile önemli siyasal açılımlar yaşanacaktır. Yaklaşık 50 yıldır yürürlükte olan olağanüstü hal yarasının kaldırılmış olması bile şimdiden değişimin işaretidir. Bundan sonraki kısımda Suriye'de değişim senaryoları ele alınacak ve bu senaryolar Türkiye açısından değerlendirilecektir.

3.1. Rejimin Devamı: "Devrim Yerine Reform"

Bu senaryoya göre Beşar Esad iktidarını koruyacak ancak siyasi ve ekonomik yapıya ilişkin köklü reformlar yapmak durumunda kalacaktır. 1962 yılından bu yana devam eden olağanüstü hal yarasının kaldırılması ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılması bu yönde atılmış ilk adımlardır. Ancak bunların kalıcı olması gerekmektedir. Zira Esad iktidara geldiği 2000 yılından beri değişim sözleri vermektedir. Ancak reform, sistem içinde güçlü konumda olan ve değişime direnen kesimlerin etkisiyle sonuçsuz kalmıştı. Ayrıca süreç çok yavaş ilerliyordu. Halep Üniversitesi'nden siyaset profesörü Elias-Samao'nun Beşar Esad sonrası Suriye'de reform sürecine ilişkin "Hafız Esad döneminde ters dönmüş bir kaplumbağaydık şimdi ise sadece ayakları üzerinde bir kaplumbağayız"⁴³ şeklinde bir saptamada bulunmuştu. 2001, 2005 ve 2007 yıllarında "demokratik reform" çağrıları geniş çaplı tutuklamalar ile sonuçlanmış, reform vaatlerinin ötesinde somut adım atılamamıştı. Bugüne kadar kendini güvende hisseden ve reform konusunda ağır davranan Esad yönetiminin daha hızlı davranmak durumunda olduğu söylenebilir. Bu senaryoda mevcut siyasal yapı görüntü olarak korunurken, kurumlar arası güç dağılımında değişim, meşru siyasal alana rejim kontrolü dışındaki siyasal aktörlerin katılımına imkan verilmesi gibi değişimler gerçekleşecektir. Basın üzerindeki devlet kontrolünün kademeli olarak zayıflatılması, rejimin halk üzerindeki baskıcı uygulamalarına son verilmesi, ekonomide serbest girişime izin verilmesi gibi bazı adımların atılması senaryonun muhtemel aşamalarıdır. Devlet Başkanının devletin tüm kurumları üzerindeki belirleyici olma konumunda değişikliklere gidilecektir. Başkan, Meclis, hükümet, ordu arasındaki güç dengelerinde, yetki ve sorumlulukların paylaşımında yeni bir güç dağılımı ortaya çıkacaktır. Ayrıca Baas ve rejimin onayını almış partilerin yanı sıra bağımsız siyasal hareketlerin siyasal sistemde temsiline imkân tanınacaktır. Bu senaryoda Esad yönetiminin sisteme farklı güçlerin katılımına izin vermesi karşılığında muhalif kesimlerin rejimle uzlaşması öngörülmektedir. Değişim, devrim yoluyla değil daha yumuşak ve uzun vadeye yayılmış reform süreci çerçevesin-

de gerçekleşecektir. “Statükocu güçlerin” onayı çerçevesinde bir değişim olacağı için şiddet sınırlı seviyede kalacaktır. Devrim yerine reform senaryosunun en büyük riski, rejimin kendi sonunu getirme ihtimali olan bir açılıma yeşil ışık yakmak istemeyecek olması ve yönetim içinde bölünme çıkarması olasılığıdır.

3.2. Rejim Değişikliği

Suriye'nin protesto gösterilerinin geleceğine ilişkin ikinci senaryo rejim değişikliğidir. Bu senaryo kendi içinde; “Mısır örneği” ve “iç savaş” şeklinde ikiye ayrılabilir.

Rejim değişikliği senaryosu içinde en düşük olasılık Mısır ve Tunus benzeri kansız iktidar devridir. Mısır ve Tunus'ta nispeten kolay bir iktidar değişikliğini mümkün kılan en önemli faktör rejim içinde değişim isteyen grupların varlığı olmuştur. Güvenlik birimleri bütün olarak Hüsnü Mübarek yönetiminin yanında yer almamış, Mısır ordusu tarafsız bir tavır sergilemiştir. Ancak Suriye'nin siyasal yapılanmasının kendine özgü niteliği nedeniyle güvenlik birimleri rejimin yanında bütün olarak yer alması daha muhtemeldir. Düşük olasılık olmakla birlikte bu senaryonun gerçekleşmesi durumunda farklı mezhepsel ve siyasal grupların güç dengesine dayanan daha demokratik bir siyasal yapının ortaya çıkma ihtimali yüksektir. Rejim bazı garantiler karşılığında ayrıcalıklı konumuna son verecek, Müslüman Kardeşler, reformcular ve Kürtler gibi muhalif kesimlerin siyasal sistemde temsil edildiği yeni bir durum ortaya çıkacaktır.

İkinci ve daha olası senaryo güçlü merkezi otoritenin çökmesi sonucunda Irak benzeri bir iç savaş ortamının doğmasıdır. Otoriter Suriye yönetiminin barışçıl bir şekilde demokratik bir yapıya dönüşmesini beklemek zordur. Çünkü böyle bir dönüşüm siyasi ve ekonomik yapıyı kontrol eden grubun ayrıcalıklı konumlarını kaybetmesi anlamına gelecektir. Rejimin güçlü isimleri ve kurumları ayrıcalıklı konumlarından gönüllü olarak vazgeçmeyecektir. İstikrarsızlık ve iç savaş senaryosunun olası sonuçları şu şekilde olacaktır:

1963 yılında Baas Partisi iktidarı ele geçirdiği zaman, mezhepsel çatışmalar neredeyse ulusal siyasete hâkim bir konumdaydı. Kendisi de Arap Alevi azınlık mensubu olan Hafız Esad 1970 yılında, her ne kadar bu kesimin desteğiyle iktidara gelmiş olsa da, zaman içinde ülkedeki mezhepsel ayrımları ortadan kaldıracak politikalar takip etmiş, bir ulus inşası süreci yaşatmış ve bunda da nispeten başarılı olmuştur.⁴⁴ Ancak Suriye'de, geçmişten kalma, üstü kapatılmış, etnik-mezhepsel ve hatta bölgeye/aşirete dayalı toplumsal ayrımlar varlığını halen korumaktadır.⁴⁵ Birçok Suriye uzmanına göre, Suriye iç ve dış politikasının, ekonomik süreçlerin temel dinamiği hâlen mezhepsel çıkar çatışmalarıdır. Rejimin yıkılışı durumunda geçmişten kalma ve üstü kapatılmış mezhepsel çatışmaların su yüzüne çıkması önemli bir ihtimaldir. Bir diğer olasılık, nüfusun yaklaşık %8'ini oluşturan Kürtlerin yönetim boşluğu halinde bir istikrarsızlık unsuru olarak ortaya çıkmalarıdır. Batılı bir diplomatın deyişle Suriye'deki Kürt meselesi “tam bir saatli bomba” niteliğindedir.⁴⁶ Irak işgalinin ardından Kuzey Iraklı Kürtlerin kazanımlarından etkilenen Suriyeli Kürtler merkezi otoritenin çökmesi durumunda taleplerini artıracaktır. Kürtlerin kuzeydoğu Suriye'de özerklik ya da daha fazla kültürel ve siyasal hak elde etme mücadeleleri gündeme gelecektir. Suriyeli birçok reformcu muhalif, ülkede radikal İslam'ın kontrol altına alınmasının yolunun siyasal rekabet ortamının ve çoğulculuk anlayışının hâkim kılınmasından geçtiğine inanmaktadır. Demokratik yönetim anlayışının olduğu bir ortamda radikal İslamcı kesimin gücünün azalacağı düşünülmektedir.⁴⁷ Buna karşılık, hızlı bir rejim değişikliği senaryosunun gerçekleşmesi durumunda radikal İslamcılar Suriye'de yönetim alternatifi olarak ortaya çıkabilir. Suriye'de rejimin yıkılması tüm devlet mekanizmasının ortadan kalkmasıyla sonuçlanacaktır. Irak örneğinde görüldüğü üzere, rejimin yıkılması toplumsal kaosa yol açabilir. Ülke içindeki bazı gruplar (radikal Filistinli örgütler, El Kaide, Hizb ut-Tahrir) kontrol dışına çıkarak ülkede istikrarsızlık yaratabilirler.

Sonuç: Suriye’de Değişim ve Türkiye

Türkiye Dışişleri Bakanlığı Suriye’deki olaylara ilişkin resmi açıklamasında “Suriye’nin istikrarı ve halkının esenliğinin Türkiye için öncelikli olduğu, reform çabalarına destek vermeye hazır olduğu, orantısız ve aşırı güç kullanımından kaçınılması gerektiği vereform çalışmalarının kararlılıkla sürdürülmesi”⁴⁸ uyarılarında bulunmuştur. Türkiye’nin Suriye’deki olaylara ilişkin resmi pozisyonunu yansıtan diğer açıklamalar Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’dan gelmiştir. Erdoğan “Suriye’deki gelişmelere sessiz kalmalarının mümkün olmadığını, doğrudan Beşar Esad ile birkaç kez görüştüğünü, MİT Müsteşarı Hakan Fidan’ı Suriye’ye gönderdiğini ve Dışişleri Bakanlığının da süreci yakından takip ettiğini”⁴⁹ belirtmiştir. İki ülke arasındaki 800 kilometreyi aşan sınıra ve akrabalık bağlarına vurgu yapan Başbakan, Suriye’deki gelişmelere sessiz kalmalarının mümkün olmadığını” ifade etmiştir.

Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere Suriye’deki istikrarsızlık bölgede meydana gelen diğer bütün değişim dalgasından çok daha fazla Türkiye’yi doğrudan etkileme potansiyeline sahiptir. Suriye’nin istikrarsızlığı Türkiye açısından doğrudan güvenlik, politik ve ekonomik riskler doğuracaktır. Bu nedenle Başbakan Erdoğan’ın açıklamasında ifade ettiği üzere Türkiye Suriye’deki gelişmelere muhtemelen bundan sonra da doğrudan müdahil olma çabası içinde olacaktır.

Suriye’de “devrim yerine reform” ve “Mısır örneği” senaryolarının yaşanması durumunda Türkiye açısından risklerden ziyade fırsatların ağır basacağı söylenebilir. Kısa süreli istikrarsızlık ortamının atlatılmasının ardından son yıllarda çeşitli alanlarda sürdürülen işbirliği muhtemelen derinleşerek devam edecektir. Meşruiyeti artmış, toplumsal tabanı genişlemiş dolayısıyla istikrarlı bir Suriye ortaya çıkacaktır. Bu da Türkiye’nin Suriye ile ilişkilerini daha sağlıklı bir zemine oturtacaktır. Ayrıca birçok Suriyeli muhalif grubun istediği yönde serbest piyasa kural-

larının hayata geçirilecek olması Türkiye’ye ekonomik fırsatlar sağlayacak ve yeni enerji işbirliği alanlarının doğmasına neden olacaktır. Reform sürecinde Türkiye son derece önemli bir rol üstlenebilir. Türkiye’nin konumu, 80 yıllık demokrasi tecrübesi, sosyal ve kültürel yapısı, Suriye ile ilişkileri, hem rejimin hem de Suriye halkının Türkiye’ye yönelik olumlu bakışı, Türkiye’yi bu süreçte öne çıkaracaktır.

İç savaş senaryosunda ise fırsatlardan ziyade riskler ağır basmaktadır. Suriye’de rejimin yıkılması ve güçlü bir merkezi otoritenin ortaya çıkmaması özellikle kısa vadede ciddi riskler doğurabilir. Bu durum her şeyden önce Türkiye’nin sınırlarında yeni bir Irak ile karşı karşıya kalması anlamına gelecektir. Bu da Suriye’nin Türkiye’ye istikrarsızlık ihraç etme riskini beraberinde getirecektir. Son yıllarda gelişen ekonomik ve enerji işbirliği alanları zarar görecektir. Suriye ile eski sorunların yeniden gündeme gelmesi de mümkündür. Adana Mutabakatı sonrasında PKK terör örgütüne yönelik sağlanan işbirliği süreci bozulabilir ve örgüt Suriye toprakları içinde yeniden hareket imkânı kazanabilir. Suriyeli Kürtlerin taşıdığı istikrarsızlık potansiyeli, aynen Irak’ta olduğu gibi, Türkiye’nin güvenliğini olumsuz etkileyebilir.

Ancak Türkiye’nin de Suudi Arabistan gibi bir ikilem içinde olması muhtemeldir. Zira uzun vadede istikrarın sağlanması durumunda Suriye’nin İran’dan uzaklaşarak Türkiye’ye daha da fazla yaklaşması güçlü ihtimaldir. Suriye’nin en önemli rejim alternatifi muhalif grubu Müslüman Kardeşler örgütü liderliğinin “İran modelini hiçbir şekilde dikkate almıyoruz. Biz ve diğer Arap ülkeleri için Türkiye modelidir” ifadeleri bu olasılığı desteklemektedir. Ayrıca merkezi otoritenin zayıflaması durumunda Irak örneğinde olduğu gibi doğan güç boşluğu bölgesel güçler tarafından doldurulacaktır. Bu noktada en etkin ülkenin Türkiye olması beklenebilir. Bu hem coğrafyanın hem de Suriye halkının Türkiye’ye olumlu bakışının bir sonucu olacaktır.

DİPNOTLAR

- 1 Legislative Decree on Granting Syrian Nationality to People Registered in Registers of Hasaka Foreigners, Syrian Arab News Agency, 7 Nisan 2011. <http://www.sana.sy/eng/21/2011/04/07/340560.htm> (Son Erişim Tarihi: 14 Nisan 2011)
- 2 Suriye iç güvenlik birimleri ve İçişleri Bakanlığı ile yakın irtibatlı olduğu iddia edilen "Shabbeeha" güçlerinin başında Beşar Esad'ın kuzenlerinden biri olan ve "eski tüfekler" in üçüncü jenerasyonundan Namir Esad'ın bulunduğu iddia edilmektedir.
- 3 Fuad I. Khuri, *The Alawis of Syria, Syria: Society, Culture, and Policy*, Derleyenler: Richard T. Antoun, Donald Quartaert, University of New York Press, 1991, ss. 49-52.
- 4 Neil Quilliam, *Syria and the New World Order*, Ithaca Press, İngiltere, 1999, ss. 43.
- 5 Isabel Kershner, 'The Assad Dynasty', Jerusalem Report, 17 Ocak 2003, <http://www.jrep.com/Info/Asad/asadmain.html>.
- 6 *Syria Unmasked: The Suppression of Human Rights by the Assad Regime*, Middle East Watch, Yale University Press, Londra, 1991, ss. 27.
- 7 *Syria Unmasked: The Suppression of Human Rights by the Assad Regime*, Middle East Watch, Yale University Press, Londra, 1991, ss. 27-28.
- 8 Shmuel Bar, "Bashar's Syria: The Regime and its Strategic Worldview", *Institute for Policy and Strategy*, Cilt 25 Sayı 5, 2006.
- 9 Shmuel Bar, "Bashar's Syria: The Regime and its Strategic Worldview", *Institute for Policy and Strategy*, Cilt 25 Sayı 5, 2006.
- 10 *Syria Unmasked: The Suppression of Human Rights by the Assad Regime*, Middle East Watch, Yale University Press, Londra, 1991, s. 39.
- 11 Eyal Zisser, 'Appearance and Reality: Syria's Decisionmaking Structure', *Meria*, Cilt 3 No 2, Mayıs 1998
- 12 *Syria Unmasked: The Suppression of Human Rights by the Assad Regime*, Middle East Watch, Yale University Press, Londra, 1991, ss. 31-33.
- 13 Hans Günter Lohmeyer, "Suriye: Leviathan'ın Diyarı", Ferhad İbrahim ve Heidi Wedel (der.), *Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları*, Erol Özbek (çev.), İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1997, s. 94.
- 14 Belgenin İngilizce metni ve imzalayan aydınların tam listesi için bkz.: 'Statement by 99 Syrian Intellectuals', *Middle East Intelligence Bulletin*, Cilt 2 (9), Ekim 2000.
- 15 'Intelligence Briefs, State-run Newspaper Publishes Critique of One Party Rule', *Middle East Intelligence Bulletin*, Cilt 2 (10), Kasım 2000.
- 16 'The One Thousand Statement Calls For Democracy...', *Arabic News*: <http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/010112/2001011212.html>, 12 Ocak 2001.
- 17 'More Political Parties to be Formed in Syria', *Arabic News*: <http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/010130/2001013014.html>, 30 Ocak 2001.
- 18 'Khaddam Warn the Intellectuals', *Arabic News*: <http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/010219/2001021916.html>, 19 Şubat 2001.
- 19 'Dark Days Ahead for Syria's Liberal Reformers', *Middle East Intelligence Bulletin*, Cilt 3 (2), Şubat 2001.
- 20 Veysel Ayhan, "Suriye'de Demokratik Gösterilerden Silahlı Muhalefete: İç Savaşa Doğru mu?", *ORSAM*, 12 Nisan 2011. <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1748> (Son Erişim Tarihi: 15 Nisan 2011)
- 21 Gary C. Gambill, "Dossier: The Syrian Muslim Brotherhood", *Mideast Monitor*, Nisan-Mayıs 2006. http://www.mideastmonitor.org/issues/0604/0604_2.htm (Son Erişim Tarihi: 14 Nisan 2011)
- 22 Gary C. Gambill, "Dossier: The Syrian Muslim Brotherhood", *Mideast Monitor*, Nisan-Mayıs 2006. http://www.mideastmonitor.org/issues/0604/0604_2.htm (Son Erişim Tarihi: 14 Nisan 2011)
- 23 Sami Moubayed, "The Islamic Revival in Syria", *Mideast Monitor*, Eylül-Ekim 2006. http://www.mideastmonitor.org/issues/0609/0609_4.htm (Son Erişim Tarihi: 14 Nisan 2011)
- 24 Gary C. Gambill, "Dossier: The Syrian Muslim Brotherhood", *Mideast Monitor*, Nisan-Mayıs 2006. http://www.mideastmonitor.org/issues/0604/0604_2.htm (Son Erişim Tarihi: 14 Nisan 2011)
- 25 Söylem ve politika değişimlerine örnekler için bkz.: Sami Moubayed, "The Islamic Revival in Syria", *Mideast Monitor*, Eylül-Ekim 2006. http://www.mideastmonitor.org/issues/0609/0609_4.htm (Son Erişim Tarihi: 14 Nisan 2011)

- 26 Gary C. Gambill, "Dossier: The Syrian Muslim Brotherhood", Mideast Monitor, Nisan-Mayıs 2006. http://www.mideast-monitor.org/issues/0604/0604_2.htm (Son Erişim Tarihi: 14 Nisan 2011)
- 27 Syrian Muslim Brotherhood Withdraws from Opposition Coalition, The Global Muslim Brotherhood Daily Report, 26 Nisan 2009, <http://globalmbreport.org/?p=1432> (Son Erişim Tarihi: 14 Nisan 2011)
- 28 Riyad Şakfa örgütün askeri kanadının üst düzey isimlerinden biridir. Yardımcısı olarak seçilen Faruk Tayfur da yine örgütün askeri kanadından bir yetkilidir. Bayanuni'ye göre Suriye rejimine karşı daha sert yaklaşımlara sahiptirler.
- 29 New Muslim Brotherhood Syria Leadership, MEMRI, 2 Ağustos 2010. http://www.thememriblog.org/blog_personal/en/28998.htm (Son Erişim Tarihi: 14 Nisan 2011)
- 30 Marc Champion, "Syria's Muslim Brotherhood Rejects Western Intervention", The Wall Street Journal, 1 Nisan 2011, <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704530204576236570603843418.html> (Son Erişim Tarihi: 14 Nisan 2011)
- 31 Human Rights Watch, "Syria - The Sienced Kurds", Cilt 8, Sayı 4, Ekim 1996.
- 32 Human Rights Watch, "Syria - The Sienced Kurds", Cilt 8, Sayı 4, Ekim 1996.
- 33 Nicholas Blanford, "Kurdish Hopes Rise, Spark Riots", The Christian Science Monitor, 17 Mart 2004, <http://www.csmonitor.com/2004/0317/p01s04-wome.html>.
- 34 Suriyeli Kürtler ve Kamışlı olayları hakkında geniş bilgi için bkz., Gary C. Gambill, "The Kurdish Reawakening in Syria", Middle East Intelligence Bulletin, Cilt 6 Sayı 4, Nisan 2004.
- 35 İbrahim Hamidi, "Syria's Stability May Well be in Kurdish Hands", The Daily Star, 6 Mayıs 2005.
- 36 Joshua Landis and Joe Pace, "The Syrian Opposition", The Washington Quarterly, Vol 30 No 1, Kış 2006-07.
- 37 PYD first opposition political party in Syria calls for demonstrations on Thursday 7 April, 7 Nisan 2011, <http://support-kurds.org/news/pyd-first-opposition-political-party-in-syria-calls-for-demonstrations-on-thursday-7-april/> (Son Erişim Tarihi: 14 Nisan 2011)
- 38 Joshua Landis and Joe Pace, "The Syrian Opposition", The Washington Quarterly, Vol 30 No 1, Kış 2006-07.
- 39 Legislative Decree on Granting Syrian Nationality to People Registered in Registers of Hasaka Foreigners, Syrian Arab News Agency, 7 Nisan 2011. <http://www.sana.sy/eng/21/2011/04/07/340560.htm> (Son Erişim Tarihi: 14 Nisan 2011)
- 40 Protest erupt in Syrian Kurdish region, Reuters, 7 Nisan 2011.
- 41 Joshua Landis and Joe Pace, "The Syrian Opposition", The Washington Quarterly, Vol 30 No 1, Kış 2006-07.
- 42 Syrian Human Right Activists Jailed; 2005 Document Signed With Syrian Muslim Brotherhood, The Global Muslim Brotherhood Daily Report, 29 Eylül 2008, <http://globalmbreport.org/?p=1157> (Son Erişim Tarihi: 14 Nisan 2011)
- 43 Volker Perthes, s. 36.
- 44 Hafız Esad dönemi ulus inşası süreci hakkında bilgi için bkz. Ramazan Kılınç, "Esad Sonrası Suriye'de Değişim İmkânı", Stratejik Analiz, Cilt 1 Sayı 3, Temmuz 2000.
- 45 Suriye'de mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçilik konusunda geniş bilgi için bkz. Nikolaos van Dam.
- 46 Nicholas Blanford, "As War Looms, the Voice of Kurds is Heard in Syria", The Christian Science Monitor, 20 Kasım 2002, <http://www.csmonitor.com/2002/1120/p07s02-wome.html>.
- 47 "Syria Under Bashar (II): Domestic Policy Challenges", International Crisis Group Raporu, Middle East Report No: 24, s. 17. Raporun tam metnine ulaşmak için bkz. http://www.crisisgroup.org/library/documents/middle_east___north_africa/arab_israeli_conflict/syria/24_syria_2_domestic_policy_challenge.pdf.
- 48 T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet sayfası, Bakanlık Duyuruları, "No.111, 23 Nisan 2011, Suriye'de 22 Nisan tarihinde yaşanan olaylar hakkında", http://www.mfa.gov.tr/no_111_-23-nisan-2011_-suriye_de-22-nisan-tarihinde-yasanan-olaylar-hakkinda.tr.mfa (Son Erişim Tarihi: 25 Nisan 2011)
- 49 "Erdoğan reform tavsiye etti", Hürriyet, 29 Mart 2011, http://www.hurriyet.com.tr/dunya/17397264_p.asp